

VOLKAN GAZETESİNDE 31 MART VAKASI

Yrd. Doç. Dr. Selim SEZER*

Özet

Kıbrıslı'nın Derviş Vahdeti'nin başında olduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve bu cemiyetin yayın organı olan *Volkan* gazetesi, 1909 yılında gerçekleşen ve literatürde "31 Mart Olayı" olarak anılan ayaklanma sürecindeki temel aktörler arasındadır. Bununla birlikte, İslami kimliğiyle bilinen bu cemiyetin süreçte ne kadar belirleyici olduğu ve ayaklanmanın arkasındaki baş aktör olup olmadığı tartışmaya açıktır. *Volkan* gazetesinde isyanın hemen öncesinde ve isyan günlerinde yayınlanmış temel yazılar incelendiğinde, söz konusu cemiyetin bir "önder" rolü oynamaktan ziyade, haberdar olduğu, ancak planlayıcısı olmadığı isyan için bir kitle tabanı yaratılmasında araçsal rol oynamış bir unsur olabileceği ihtimali güçlenmektedir. Diğer yandan taşıdığı İslami tonlara karşın bu cemiyetin en azından söylemsel düzeyde Meşrutiyet karşıtı olmadığı gözlemlenebilir.

Anahtar kelimeler: İkinci Meşrutiyet, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, Volkan Gazetesi, Derviş Vahdeti, İttihat ve Terakki.

31 MARCH INCIDENT" IN VOLKAN JOURNAL

Abstract

Society of Mohammedan Union, led by Derviş Vahdeti of Cyprus, as well as the Volkan journal issued by that society are among the main actors of the revolt which broke out in 1909 and known as "31 March Incident" in the literature. That said, there is a room to discuss in which extent that organization, known with its Islamic identity, determined the processes and whether it is the main actor behind the revolt or not. When we examine the major articles published at Volkan journal just before and during the revolt days, it seems more possible that Society of Mohammedan Union did not have a "leader" role, but rather it played an instrumental role for creation of a mass base for the revolt that it did not design although the forenamed society knew it in advance. On the other hand, we can observe that this society was not against the constitutional regime in spite of its Islamic color.

Keywords: Second Ottoman Constitutional Monarchy, Society of Mohammedan Union, Volkan Journal, Derviş Vahdeti, Committee of Union and Progress.

* Nişantaşı Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi. selim.sezer@nisantasi.edu.tr

Giriş

II. Meşrutiyet dönemi henüz birinci yılını doldurmadan patlak veren ve başlangıcı Rumi 31 Mart 1325 (Miladi 13 Nisan 1909) tarihine denk gelmesi nedeniyle, çeşitli isimlendirmelerin yanı sıra genellikle “31 Mart Vakası” diye anılan İttihat ve Terakki karşıtı ayaklanma, modern Türkiye tarihinin en fazla spekülasyon konusu olmuş olgularından biridir. Yakın dönemlerde de hem akademik, hem de politik tartışmaların konusu olmaya devam eden 31 Mart hakkındaki literatür belli bir zenginliğe ulaşmış olsa da, söz konusu süreçte tam olarak ne yaşandığının birincil kaynaklara dayanarak ortaya konulması ve objektif bir çerçevede yorumlanması halen bir ihtiyaç gibi görünmektedir.

Biz bu makalede 31 Mart Vakası hakkında kapsamlı değerlendirmeler yapma iddiası taşımaksızın, mevcut tarihyazımına mütevazı bir katkı sunma girişiminde bulunarak, 31 Mart’ın başlıca örgütleyicilerinden olduğu iddia edilen (örn. Aysal, 2006: 18 vd.) ve genellikle mürteci olarak tanımlanan Kıbrıslı Derviş Vahdeti’nin çıkardığı *Volkan* gazetesinin, isyanın hemen öncesinde ve isyan günlerinde çıkan sayılarından bazı seçili yazıları inceleyecek ve tartışmaya çalışacağız. Buradan hareketle, Vahdeti’nin, *Volkan* gazetesinin ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin nitelikleri hakkında bazı genel saptamalar da yapmaya çalışacağız. Nitekim bu çalışmanın amacı, 31 Mart sürecinin kendisini tahlil etmek değil, Vahdeti’nin ve gazetesinin bu süreçte tam olarak nerede yer aldığını ve nasıl bir tutum içinde olduğunu nesnel olarak incelemeye çalışmaktır. Bu bağlamda, amacı *Volkan* gazetesinin kendi söylemlerini ana hatlarıyla ortaya koymak ve analiz etmek olan bu yazıda, 31 Mart’a ilişkin genel ikincil literatür de sınırlı olarak kullanılmış ve metne yalnızca ihtiyaç görülen noktalarda dahil edilmiştir.

1. 31 Mart İsyanı’na Giden Süreçte Derviş Vahdeti ve *Volkan* Gazetesi

Sözü edilen süreçte *Volkan* gazetesinin oynadığı rolü ve aldığı tutumu incelemeye başlamadan önce, 31 Mart’la ilgili mevcut çalışmalardan bazılarında bu gazete hakkında yapılan tespitleri ve öne sürülen fikirleri incelemek faydalı olacaktır. Sina Akşin, 31 Mart olayını inceleyen kapsamlı çalışmasında, 11 Aralık 1908 tarihinde yayın hayatına başlayan gazetenin tüm sayıları incelendiğinde, gazetede “İslâmiyetçi”, “hürriyetçi ve Kanun-ı Esasi düzeninden yana”, “insaniyetçi ve medeniyetçi”, “Fedakârancı” ve

“Sabahattinci ve muhalif” niteliklerin öne çıktığını söylemektedir (1972: 40-41). Burada özellikle, gazetenin Kanun-ı Esasi düzeninden yana olduğu tespiti dikkat çekmektedir. İlerleyen kısımlarda görüleceği gibi *Volkan* gazetesi gerçekten de, örneğin dönemin tanıklarından Süleyman Kâni İrtem’in anılarında iddia ettiğinin¹ aksine, Kanun-ı Esasi’ye ve Meşrutiyet’e muhalif değildir; ancak Meclis çoğunluğu yoluyla fiili iktidarı elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni (İTC), özellikle 31 Mart’a giden süreçte giderek artan bir şiddetle “yeni bir istibdat rejimi kurmakla” suçlamaktadır. Öte yandan, Akşin’in Dreyfus, Zola, Darwin gibi isimleri ancak kadar “Batı” bilimlerinden haberdar olduğunu söylediği, buradan hareketle de “medeniyetçi” bir nitelik atfettiği gazetede çıkan yazılar genelde güçlü ve nitelikli bir üsluptan uzaktır.

Volkan’ın dünya görüşünün samimiyetinden şüphe duyan Feroz Ahmad ise bir çalışmasında Derviş Vahdeti’nin ve beraberindekilerin, İttihatçıları devirmede en geniş kitlelere ulaşabilmek için İslamiyet’i araç olarak kullanmış kişiler olduğuna işaret eden pek çok kanıtın olduğunu söylemektedir. Ahmad’a göre *Volkan*’ın ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin mali kaynakları da belli değildir; Saray veya liberaller (yani temel olarak, Prens Sabahattin’in başında olduğu, İTC karşıtı Ahrar Fırkası) tarafından finanse edilmiş olmaları da kuvvetle muhtemeldir (1999: 18).

1908 yılının sonlarına doğru yayınlanmaya başlayan *Volkan* gazetesi, 1909 yılının Şubat ayına kadar yayın hayatını “bağımsız” bir gazete olarak sürdürmüştü. Bu süre zarfında varlığını sürdüren İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ise, etkili bir siyasi özne olmaktan uzaktı. Cemiyet üyeleri, Derviş Vahdeti’ye başlarına geçme önerisinde bulunmuşsa da, Vahdeti aynı isimle başka bir cemiyet kurmayı tercih etmiş ve 18 Şubat 1909 tarihinden itibaren *Volkan* gazetesi, logosunun altında “İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin mürevvic-i efkârıdır” ibaresiyle çıkmaya başlamıştı.

Bu “yeni” İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin siyaset sahnesindeki varlığı, 3 Nisan 1909 tarihinden itibaren çok daha görünür hale geldi. Bu tarihte düzenlenen ve Süleyman Kâni İrtem’in büyük bir hata yaparak Hasan Fehmi suikastı sonrasında gerçekleştirilmiş bir gövde gösterisi olarak anlattığı (2003: 113) büyük kitle buluşması, iki yönlü bir içeriğe sahipti. Buluşma, öncelikle bir mevlid etkinliği idi. Konu üzerine

¹ Sıkı bir İttihatçı olan Süleyman Kâni, anılarında *Volkan* gazetesinden bahsederken, özellikle İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin kurulmasıyla beraber “müfsid”lerin, “münafık”ların buraya toplandığını ve bu kişilerin büyük ulemanın aksine, şeriat hükümleriyle Parlamento ve Kanun-ı Esasi’nin bağdaşmayacağı yönünde propaganda yaptıklarını iddia etmektedir. Bkz. İrtem, 2003: 80.

çalışan pek çok araştırmacının gözden kaçırmış görüldüğü bir ayrıntıyı vurgulamak gerekirse, söz konusu tarih hicri takvimde 12 Rebiyülevvel gününe, dolayısıyla Hz. Muhammed'in doğum günü olan "Mevlid Kandili"ne denk geliyordu. Bu tarihin ikinci ve esas önemli anlamı ise, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin Ayasofya'daki genel merkezinin açılışının yapılmasıydı. Bir başka deyişle açılış, bilinçli olduğu kesin olan bir seçimle, Hicri 12 Rebiyülevvel gününe denk getirilmişti. *Volkan* gazetesinin iki gün sonra verdiği bilgilere göre, mevlid ve "resmi küşad" için Cemiyet-i İlmiyye, Talebe-i Ulûm Cemiyeti, Cemiyet-i İslamiyye, İttihad ve Terakki Fırkası, Ahrar Fırkası, Askeriye, Arnavud, Çerkez, Kürd İttihad ve Teavün kulüpleri ile "bütün matbuat-ı Osmaniyye sahib-i imtiyazları ile heyet-i tahririyyelerine" birer davetiye gönderilmişti (Volkan, 5 Nisan 1909).

Ayasofya meydanındaki buluşmaya yaklaşık yüz bin kişi katılmış, sonrasında sıkça söyleneceği üzere "yeşil bayrakların" damgasını vurduğu açılış töreni epey ses getirmişti. O gün Ayasofya Meydanı'nın aldığı görünüm, *Volkan* gazetesinde şu kelimelerle ifadesini bulacaktı:

İstibdadın âfâk-ı mazlumesi altında yetim bir çocuk gibi ağlayan, gözyaşları dökken şehir-i İstanbul, ittihad-ı meveddet-i İslamiyye için halkımızı akın akın, kabile kabile bir meşk-i ruhânî ile Ayasofya cami-i şerifine sevk ediyordu. Dest-i tebcilde 'La ilahe illallah Muhammeden rasulullah' ve 'İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti' ile müzeyyen ışıl ışıl sancaklar sokaklarımıza başka bir ruhâniyet, başka bir kudsiyet bahşediyordu. Kalbler pür-sürûr, âdâb-ı İslamiyyemize muvâfık bir suretde fevc fevc dest-be-dest vefâk olan Ümmet-i Muhammed'in nasıyesinde bir nûr-u meveddet şa'saa-fezâ muvaffakiyet olarak lemean ediyordu. Bütün kalblerden kopup gelen 'bu günü de gördük', 'hâzâ min fadli rabbina' sedası sâmi-i mü'mininde râiyyeler hâsıl ediyordu (Volkan, 4 Nisan 1909).

Açılış törenine ve mevlide, davet edilen tüm kesimler katılmamıştı. Hatta bu törenle birlikte, aynı isim üzerinde hak iddiası olan iki ayrı grup arasında bir mücadele de başladı. Yine gazetenin aktardığına göre, Ayasofya'daki tören sonrasında aralarında Derviş Vahdeti'nin de bulunduğu isimler tehdit mektupları almaya başlamışlardı. Bunları gönderenlerin "Ahmed ve damadı İsmail Hakkı ve hempaları" olduğu söyleniyordu. (Kastedilen kişiler, "diğer" cemiyetin önde gelen isimlerinden olan

Kayserili Ahmed Paşa ve damadı Hacı İsmail Hakkı Bey'di.) Bu isimleri oldukça sert bir dille eleştiren Derviş Vahdeti, muarızları için “bu cemiyet-i mukaddeseyi alet-i ittihaz ederek başlarını kışlarına sokmuş adamlar” türünden ifadeler kullanmakta da beis görmüyordu (Volkan, 7 Nisan 1909).

2. Hasan Fehmi Suikastı ve Sonrası

Her ne kadar 31 Mart olayı tek bir nedenle açıklanabilir değilse de, en azından birikmiş bazı dinamikleri açığa çıkaran bir katalizör olarak, *Serbesti* gazetesi başyazarı Hasan Fehmi Bey'in 6 Nisan 1909 akşamı Galata Köprüsü üzerinde vurularak öldürülmesinin büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Suikast, *Volkan* gazetesi sütunlarında da önemli bir gündem maddesi olmuştur, ancak tuhaf bir şekilde gündeme biraz geç girmiştir.

Suikastın ertesi gününde gazete, habere henüz sayfalarında yer vermemişti (oysa 3 Nisan günü gerçekleşen Ayasofya buluşması bir sonraki günün sayfalarında yer alabilmişti). Yine de olayın akşam saatlerinde gerçekleşmesi nedeniyle 7 Nisan günü çıkan gazeteye yetişemediği varsayılırsa, 8 Nisan tarihli sayıda suikasta genişçe yer ayrılmış olacağı düşünülebilir. Ancak o günün nüshasında da Vahdeti'nin *La Turquie* gazetesiyle girmiş olduğu bir polemige ayrıcalıklı bir yer veriliyor, bu polemigi başka yazılar takip ediyor ve suikast haberi okuyucunun karşısına son sayfada, sondan bir önceki haber olarak çıkıyordu. Haber metni tam olarak şu şekildeydi:

Evvelki gece saat beş buçukta Serbesti refikimizin sermuharriri Hasan Fehmi Bey ile Mülkiye kaim-makamlarından Şakir Bey Galata'dan İstanbul'a geçtikleri sırada Hasan Fehmi Bey köprü üzerinde henüz hüviyeti anlaşılmayan bir zabıt tarafından 'Al Mevlan!' diyerek evvela Şakir Bey revolver kurşunuyla cerh ve bâde diğer atılan üç el kurşun ile sermuharrir Hasan Fehmi Bey şehid edilmiştir. Vukuatı işiten bir polis, kaçmak isteyen Şakir Bey'i yakalamış ve katilin başkası olduğunu anlatıncaya kadar katil firara muvaffak olmuştur.

Dün Mevlanzâde Rifat Bey Zaptiye Nezareti'ne vuku bulan müracaatında Mebusan reisi Ahmed Rıza Bey'i de orada gördüğünden, Hasan Bey'in

vefatını kendisine haber verdiği zaman “şahsiyât ile uğraşanların akıbeti böyle olur” cevabını almıştır.

Aferin Ahmed Rıza Bey’e!! Doğrusu güzel nasihat, güzel taziye!! Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek!! Bakalım katil meydana çıkarılacak mı?... (!!)

Yoksa bu da millete bir ders-i ibret olarak kalacak mı?!! (Volkan, 8 Nisan 1909)

Gazetede ancak bu düzeyde gündem olan Hasan Fehmi suikastı, ertesi günkü sayıda da üzerinde durulan bir konu olmadı. Suikastın *Volkan*’ın birinci gündem maddesi haline gelmesi, cenaze törenini takiben İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı tepkilerin giderek büyümesiyle beraber mümkün oldu. Suikasttan tam dört gün sonra konuya ilişkin ilk sayfadan bir şeyler yazma ihtiyacı duyan Derviş Vahdeti, 10 Nisan tarihli sayıda Hasan Fehmi ile Muaviye tarafından öldürülen İmam Hasan arasında paralellikler kuran bir ağıt kaleme almayı kararlaştırdı. Yazı, şu sözlerle başlıyordu:

Hasan! Ey İbn-i Fatıma’nın hemnâmı olan Hasan!

Onunla senin aranda büyük bir münasebet buluyorum. O, anadan babadan mahrum olarak şehid edildi. Sen de onun gibi öksüz, sen de garib olarak şehid edildin.

O, yezidiler tarafından şehid edildi. Sen de aynı firkaya muarız idin.

Yezidiler, hükümet-i İslamiyyeyi gasp etmişlerdi. Bunlar da hükümet-i Osmaniyeyi zapt etmek istemişlerdi.

O, Allah’ın emri bize biattır diyordu, sen de Kanun-ı Esasi – ki şeriattır – vacibe-i zimmet ona itaattir diyordun.

Nedir bu aranızdaki münasebet Hasan? (Volkan, 10 Nisan 1909)

Volkan’ın bu sayısının ikinci sayfasında, “cinayet leimâne, tehdidât akurâne” (“alçakça cinayet, kudurmuşçasına tehditler”) başlıklı başka bir yazı da yer bulmuştu. İmzasız olarak yayınlanan bu yazıda, Hasan Fehmi Bey’in “serbesti-i matbuat ve milletin ve devletin idame-i hayati uğruna feda-ı hayat ettiği” söyleniyordu. *Volkan* gazetesinde pek rastlanamayacak derecede ağdalı ve nitelikli denebilecek bir dille kaleme alınan yazıda,

Hasan Fehmi cinayetinden etkilenmemiş tek bir Müslüman'ın veya tek bir vicdan sahibinin olamayacağı söyleniyor ve “Meşrutiyet şehidi” olarak tanımlanan Hasan Fehmi'nin öldürülmesinin herkes için bir ders-i ibret olduğu savunuluyordu. Bu anlamıyla bütün milletin tehdit edildiğinin öne sürüldüğü yazıda, bir çağrı da yapılmıştı:

Ey millet! Ey dinini, vatanını seven Osmanlılar! Ey bize yol gösteren, bizi irşad eden ulema! Ey bizi sariklerin, hainlerin, katillerin halinden haberdar eyleyen gazeteler! Siz korkmayınız; siz yine ber-devam olunuz, evet ber-devam olunuz ki, din ve devlet, vatan ve millet düşmanlarını taziyef ve ilan ediniz (Volkan, 10 Nisan 1909).

Vahdeti'nin yazısıyla bu ikinci yazı birlikte düşünüldüğünde, *Volkan*'ın artık kendine yeni bir misyon biçtiği söylenebilir. “Hükümet-i Osmaniyye'yi gasp etmiş” olan bir cemiyete karşı mücadelenin bayraktarlığı yapılıyor, “Yezidilerden pek farkı olmayan” bu fırkaya karşı halk ve ulema, susmamaya davet ediliyordu.² Ancak bu tepkinin neden dört gün gecikmeli olarak geldiği sorulması gereken bir sorudur. Bu noktada elbette teleolojiye düşmemek gerekir: bugün geriye dönülüp bakıldığında 31 Mart'ın başlıca katalizörü olarak tanımladığımız bir olay, vuku bulduğu esnada bu kadar büyük bir olay gibi görülmemiş de olabilir. Ancak her durumda, başlangıçta neredeyse tepkisiz kalmış gibi görünen *Volkan* ve Vahdeti'nin, Hasan Fehmi Bey cinayetinin büyük bir toplumsal tepkiyi açığa çıkarması üzerine İTC karşıtı muhalefeti büyütme için bu durumdan yararlanmaya karar vermiş gibi görüldüğünü söylemek yanlış olmayacaktır.

Volkan'ın ertesi gün (11 Nisan) çıkan sayısı, iki cümlelik bir beyanla başlıyordu. Burada, “Ya, şehid-i hürriyet Hasan Fehmi Bey'in katilini bulmalı, yahud – mâlum olan – beş kişiyi vatan haricine çıkarmalı. Bu ikiden maadası milletin galeyanını teskin edemez” denilmişti (Volkan, 11 Nisan 1909). Beş kişiden kasıt, İTC'nin önde gelen isimleriydi; gazetede bu kişilerden zaman zaman, İTC merkezinin bulunduğu sokağa gönderme yapılarak “Şeref Sokağı'ndaki beş kişi” diye de bahsedilecekti. Hükümete yönelik bu talebin altında ise, Derviş Vahdeti tarafından Harbiye Nezareti'ne hitaben kaleme alınmış bir mektup bulunuyordu. Mektupta, 31 Mart olayının bir diğer katalizörü olan ordu içindeki “çatışma” haline değiniliyordu. Daha önce, bir bütün halinde İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne katıldığı söylenen Beşinci Alay Dördüncü

² Elbette burada bahsedilen “Yezidiler”, bugün Ezidiler diye de adlandırılan kadim inanç topluluğu değil, Yezid bin Muaviye taraftarlarıdır.

Tabur askerlerine “eza ve cefa” çektirildiği söyleniyor, bunların nedeni olarak öne sürülen “askerlerin askerlik vazifeleri dışında bir şeyle meşgul olmaması gerektiği” iddiasına da şöyle yanıtlar veriliyordu:

Bu asker hakkında tatbik olunan usûl-ü tevbiç, itaat-ı askeriyyenin muhafazası maksadile şâyân-ı takdirdir. Evet, asker kendi vazife-i askeriyyesinden başka bir şeyle iştilal etmemelidir. Şimdi mumaileyhimin mücâzât olunmalarından dolayı onları katiyen müdafaa etmiyoruz. Lakin Kamil Paşa kabinesinin sukûtu esnasında Rumeli'den, Rumeli asâkir-i Osmaniyyesi'nin çavuş ve bölük eminleri taraflarından Şûrâyı Ümmet gazetesine yağdırılan telgrafnameler esnasında, zat-ı âli kumandan hazretleri acaba ne ile meşgul bulunuyordunuz?

Bu mudur adalet? Bu mudur müsavat? Yoksa bunlar başka bir milletin, hükümetin askeri de, onlar başka mı? (Volkan, 11 Nisan 1909)

İsyanı başlatacak olan Dördüncü Tabur askerlerini bu şekilde sahiplenen *Volkan* gazetesi, bir yandan da kitle desteğini genişletme çabası içindeydi. Günlerden beri yayınlanan yazıların belki de en sert olanı, 12 Nisan günü yayınlandı. “Teskin-i heyecân emr-i mahâl” başlıklı başyazı, şöyle başlıyordu:

Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İspat edelim. İşte mezalim! İşte istibdat! Meydanda.

Bunları def etmek için fikri serbesti lazım, değil mi? İşte meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda.

Eğer o mezalime, o istibdada – ki Şeref Sokağı'nın pis, murdar elleriyle icra ediliyor – boyun eğsek, kansız bir millet olduğumuza dünya kani olacak, hissiyât-ı milliyemiz pâ-mâl-i hakaret olacak.

Eğmeyelim, bu cinayetlere kat'iyen boyun eğmeyelim. Dünkü nüshamızda zikrettiğimiz beş kişi – ki Şeref Sokağı bunlar demektir – bunları behemehâl vatandan harice atmaya çalışalım, zira bunlar Avrupa'da geçirdikleri hayat-ı sefilenin acısını şimdi milletten çıkarmaya bakıyorlar. Bu beş kişide zerre kadar vatan muhabbeti yoktur. (Volkan, 12 Nisan 1909)

Pek de nitelikli denemeyecek bir ajitasyonla benzeri temaları işlemeyi sürdüren Vahdeti imzalı yazı, bir çağrıyla son buluyordu: Osmanlıların vatanlarını ve birbirlerini sevdiklerini ispat etmelerinin tek yolu, “umumi bir içtima-i ümmet” idi. Mesaj açtı: Şeref Sokağı’nın “pis ve eli kanlı müstebitlerine” karşı Müslümanlar kitlesel bir biçimde bir araya gelmeli ve vatana ve millete düşmanlık besleyenlere karşı, yapılması gerekeni yapmalıydılar. 31 Mart hadisesi, bu satırların yayınlandığı günü takip eden gece yarısı başlayacaktı.

3. İsyan

Volkan gazetesinin 31 Mart (13 Nisan) tarihli sayısı dağıtılmaya başladığında, isyancılar artık Ayasofya Meydanı’nı zapt etmişlerdi. Alaylı askerlerin gece yarısı subaysız olarak başlattıkları silahlı isyan, o günkü gazeteye haber olamadı. Diğer yandan, o gün çıkan *Volkan* gazetesinde, başlamakta olan isyanın, en azından görünen yüzüyle uyumlu bir yazı çıkmıştı. “Bir zabit” imzasıyla Derviş Vahdeti’ye gönderilen ve ordu içindeki “çatışma”dan söz eden açık mektubun daha ikinci cümlesinde “bir asker hiçbir vakit meydan-ı mücahideden ayrılmaz ve kan dökmekten dahi zerre kadar çekinmez” deniliyor, bunun özellikle emr-i ilahinin böyle gerektirdiği durumlar için geçerli olduğu söyleniyordu (Volkan, 13 Nisan 1909). “Bir zabit” daha sonra Hasan Fehmi cinayetine geliyor ve böyle bir cinayete bulaşmış olan, “insan bile denemeyecek canavar ve alçak”lara zabit namı verilmemesi gerektiğini savunuyordu. Dolayısıyla, Hasan Fehmi cinayeti, ordu içindeki alaylı ve mektepli askerler arasındaki çatışma ve nihayet cihad, tek bir mektubun satırları arasında bir araya gelebilmişti.

Volkan satırlarında isyanla ilgili olarak çıkan ilk yazı, 14 Nisan tarihli nüshada yer alan ve Derviş Vahdeti tarafından Abdülhamid’e yazılmış olan açık mektuptur. Mektupta Vahdeti, isyandan yeni haberdar olduğunu ve amacının ne olduğunu da anlamadıklarını iddia ediyordu:

Şu bulunduğum hal ve mevki, efendimize ber vech-i âti maruzatta bulunmayı icap etmiştir.

Şu dakikada aldığım malumâta nazaran bütün asâkir-i şahaneleri, zabitânın mektepli olanlarını bâde’t-tevkif dün gece saat altı-yedi raddelerinde

Meclis-i Mebusan-ı Osmani'yi muhasara etmişler, fakat asâkir-i mumaileyhimin makâsıd-ı hakikiyeleri[nin] ne olduğu bizce anlaşılammıştır. Maksatları her ne olursa olsun, kabinenin sukûtu muhakkaktır (Volkan, 14 Nisan 1909).

Yazıda dikkat çeken noktalardan birisi, Vahdeti'nin ısrarla Sultan Abdülhamid'den meşrutî rejimî korumasını istemesiydi. “Zât-ı Emirü'l-mü'mininleri için en büyük bir şeref varsa, o da meşrutîyet-i Osmaniyyemizin himaye buyurulması kaziyesidir” diyen, idare-i hükümet şeklini değiştirmek isteyenlerin kendisini kandırmaya kalkışması halinde onlara kulak asmamasını isteyen Vahdeti, diğer yandan ilginç bir şekilde, bir başka şeyi daha söyleme ihtiyacı duymuştu: “Bugün meşrutîyetimizi ref' etmek, Meclis-i Mebusan-ı Osmani'yi kapatmak, yed-i kudret-i şahanenizededir.” Bununla birlikte Abdülhamid'e böyle bir çağrı yapmayan, aksine, Meclis'in kapatılmasını talep edenler olması halinde onlara din ve vatan haini gözüyle bakmak gerektiğini söyleyen *Volkan* gazetesi başyazarı, mektubunu şu sözlerle bitirmişti: “Sizin için en şanlı devir, işte bugünden itibaren başlayacaktır. Yâ Emirü'l-mü'minîn! Teşkil edecek kabinenin ne İttihat ve Terakki, ne de Ahrar Fırkası'na mensup olmasına fevkalade dikkat olunması, taht-ı vücûbededir. Memleketin selameti bu noktadadır.” (Aynı yerde)

Sina Akşin'in yorumuna göre, Vahdeti'yi Abdülhamid'e böyle bir mektup yazmaya sevk eden şey, isyanın erkenden kontrol dışına çıkması sonucu duyduğu korku ve Padişah'ın ortada tek otorite olarak kalmasıydı (1967: 100). Aynı sayıda Lütfi imzasıyla çıkan “Dünkü Hal” başlıklı yazı da, ortalıklarda görülen subay cesetlerinin yarattığı kötü halet-i ruhiyeden izler taşıyordu. Diğer yandan her iki yazı, bir noktada ortaklaşıyordu: Meşrutîyet mutlaka korunmalıydı.

Volkan gazetesinde bu süreçte çıkan en ilginç yazılardan biri, isyanın dördüncü gününde okuyucularıyla buluştu. Gazete, o günkü yazılar içinde ilk sıraya, Hassa Ordusu Birinci Fırka Komutanı Mahmud Muhtar (Katırcıoğlu) Paşa'nın 29 Mart tarihli ordu emrini koymuştu. Yayınlanmasının ardından basına da dağıtılan, ancak *Volkan* gazetesinde o zaman yayınlanmamış olan açıklamasında Mahmud Muhtar Paşa, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti aleyhindeki görüşlerini ve bu cemiyetin “mürteci” niteliğiyle ilgili fikirlerini de yayınlamıştı. Gazetede, beyannamenin hemen arkasından Derviş Vahdeti'nin cevabı geliyordu. *Volkan* gazetesi sermuharriri, Kürd İsmail Paşa'yla ilgili bir polemğin ardından, kendilerine yönelik mürteçilik suçlamalarına geliyor ve şöyle diyordu:

Paşa! O ‘Umumi’nin aşağılarında – Maazallah-u Teala – ‘irticaiyyun ve zulm-ü istibdad erbabına avdet ve kuvvet vermek maksadıyla teşekkül etmiş olmaları melhuzdur’ deniliyor.

29 Mart Sene 325’de devr-i sabık-ı saninin hadmiyle bir inkılab-ı şeriiye meydana getiren asâkir-i İslamiye ve Osmaniye kimlerdir, biliyor musunuz? İşte sizin o mürteci zannettiğiniz İttihad-ı Muhammedi cemiyet-i mukaddesi uğrunda canlarını bir paraya bile satmak küçüklüğünde bulunmayan arslan yavrularıdır. Fakat bunlar acaba müretteb bir şey miydi? Haşa! Onu tertib eden kuvve-i kâhir-i maneviye idi ki, o askerlerin köklerinde bir ateş-i aşk olup onları cayır cayır yakıyordu (Volkan, 16 Nisan 1909).

Vahdeti, bu sözleriyle isyanı bir anlamda sahiplenmişti; hatta başında bulunduğu cemiyeti neredeyse isyanın önderi gibi gösteriyordu. Yazının ilerleyen kısımlarında da isyana katılan tüm askerlerden “İttihad-ı Muhammedi Cemiyet-i mukaddesinin aza-yı tabiisi” diye söz ediliyordu. Ancak son derece tuhaf bir şekilde, aynı gün çıkan gazetede, tam tersi yöne işaret eden bir yazı da çıkmıştı. Son sayfada çıkan bu yazı, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a doğru geldiği ve isyancılarla çarpışacağı iddialarını reddederken (ki bu yazıların yayınlandığı sırada Hareket Ordusu Çatalca’ya girmek üzereydi), başka bir iddiayı – Derviş Vahdeti’nin de öne sürdüğü bir iddiayı – da reddediyordu:

“Öteden beri İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti’nin bir irtica cemiyeti olduğunu söyleyenler, resmi küşad esnasında yüz bin kişinin içtimaiyle hiçbir ferdin, hiçbir taleb-i nâmeşruada bulunmadığını görenler [görünce] şaşır kalmışlardır. Bu inkılâb-ı azîm-i şer’inin de cemiyetimiz tarafından meydana getirildiği zehabında bulunanlar, yine hile ve mefsedetlerinden vazgeçmeyerek, gerek ahali, gerek asker arasında bir takım gayri makul fesad tohumları saçmaktan vazgeçmemektedirler. Ve bir de Rumeli’den taburlar gelerek burada azim muharebeler olacakmış. Memleketimizde ne oldu ki böyle şeylere mahal olsun? (Volkan, 16 Nisan 1909, abç)

Gazetenin 4 (17) Nisan tarihli sayısında, yine Vahdeti imzası taşıyan, yaklaşık 2 sayfa uzunluğunda bir başyazı yayınlandı. “Öteberi” başlığını taşıyan yazı, adıyla uyumlu bir

şekilde, “biraz ondan biraz bundan” bahsediyordu. Yazıda öne çıkan vurgulardan biri, hükümetin milletten, milletin de hükümetten çekineceği bir idare biçiminin olması gerektiği idi. Aynı şekilde ordu içinde de kumandanlar ve neferlerin de birbirinden çekinmesi gerektiği söyleniyordu. İkinci olarak İttihatçıların hep, içinde yetiştikleri Avrupa’yı (aslında, Fransa’yı) örnek aldıkları söyleniyor ve İttihatçılar “cumhuriyet peşinde koşan yirmi beş-otuz kişilik mel’un bir kitle” olarak tanımlanıyordu. Yazı, bir taraftan “inkılab-ı şer’inin etrafında elbirliği etme” diğer yandan da “anâsır-ı Hıristiyane ile hemen kucaklaşma” çağrısı yapıyordu (Volkan, 17 Nisan 1909). Burada “anâsır-ı Hıristiyane ile kucaklaşmak”tan bahsedilmesi, muhtemelen, aynı günlerde Adana’da Ermenileri hedef alan saldırılar sonrasında ortaya çıkan tabloyla doğrudan ilintiliydi.

Diğer taraftan, gazeteye zaman zaman yazı gönderen Bediüzzaman Said-i Kürdi [Nursi]’nin o gün çıkan nüshada da bir yazısı yayınlanmıştı. Cumhuriyet yıllarında da adından çokça söz ettirecek olan dini lider, askerlere övgüler dizdiği yazıda 23 Temmuz inkılâbı ile 31 Mart isyanının her ikisinden de övgüyle söz ediyor ve her ikisinin başlıca öznesi olarak askeri görüyordu. “Ey şanlı asâkir-i muvahhidin! Ve ey bu millet-i mazlumeyi ve mukaddes İslamiyet’i *iki defa* büyük vartadan tahlis eden muhteşem kahramanlar!” diye başlayan yazısında Said-i Kürdi, “malumunuz ki otuz üç milyon nüfus, böyle iki inkılâbı yüz senede yapmadı” sözleriyle de 31 Mart’la birlikte 23 Temmuz’u da yüceltiyordu (Volkan, 17 Nisan 1909).

5/18 Nisan tarihli *Volkan* gazetesinde, askerlere yönelik iki ayrı yazı çıkmıştı. Bunlardan biri “asker kardeşlere” çeşitli nasihatler verirken, diğeri onlardan bazı ricalarda bulunuyordu. Her iki yazıda da itidal ve uzlaşma çağrısı dikkat çekiyordu ve muhtemelen bu yönelim, Hareket Ordusu’nun İstanbul’a doğru yaklaşıyor olmasından bağımsız değildi.

O günkü gazetenin son sayfasının ikinci sütununda, Meclis’teki İTC üyesi mebuslardan bazı taleplerin dillendirildiği bir yazı da yer bulmuştu. Talepler tam olarak şu şekilde ifade ediliyordu:

“Evvela, cemiyetin katiyen bir fırka-i siyasiye halinde devam etmemesi.

Saniyen, Cemiyet’in inkılaptan bugüne kadar milletten aldığı paraların menabını ve mesârifini gösteren bütçenin vesaik-i mukannalarıyla beraber neşri ve Millet Meclisi’ne tevdi.

Salisen, kendilerini kurtarmak için ada mevkularıyla rical-i sâbıkadan ve tevârih-i muhtelifede padişahın alınan mebalîğ ile cemiyetin âzâ-ı ma'rûfesinin cemiyetin kuvvetini, nukudunu suiistimal ile gayrimeşru olarak ahzolan ve muhtelif bankalarda medhar bulunan paraların istirdadına meydan vermeden hemen mâvedâ lehine sarrafa ciheti Meclis-i Âliniz tarafından nazar-ı dikkate alınırsa vatan ve millete büyük bir hizmet daha edilmiş olur zannediyoruz.” (Volkan, 18 Nisan 1909)

Bu yazı iki farklı şekilde yorumlanabilir. Bir okumaya göre, zaten isyan nedeniyle fiilen iktidardan düşmüş, kendisine bağlı mebusların bir bölümünün kaçmak zorunda kaldığı İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni mali olarak da güçsüz düşürmenin istendiği söylenebilir. Bir başka biçimde yorumlandığında ise bu yazı, İTC'ye yönelik bir uzlaşma çağrısı olarak da görülebilir. Nitekim birkaç gün önce Şeref Sokağı'nın millet düşmanı müstebitlerinden söz eden gazete, şimdi o “müstebit”lerin Meclis içindeki mebuslarından “ricada” bulunuyor, varlığını siyasi fırka halinde sürdürmemesi ve devletten aldığı söylenen paraların geri verilmesi halinde cemiyetin varlığını sürdürmesine razı geliyordu.

Volkan'ın 6/19 Nisan tarihli sayısında, isyanı sahiplenen çok sayıda yazı çıktı. Bunların başında, Lütfi imzasıyla çıkan “Celâdet-i Askeriye” başlıklı yazı geliyordu. Yazıda isyancı askerler, ordu ile ulemanın ilişkisini kesmeye çalışan bir idareye ve – gazetenin kendi ifadeleriyle – Müslümanlara zorla şapka giydirmeye çalışan ve kadınların çarşaf giymesine karşı olan Ahmed Rıza gibilere karşı gerçekleştirdikleri “yiğitçe hareket” nedeniyle kutlanıyordu. Aynı günün dikkat çeken diğer bir yazısı ise, Vahdeti'nin isyanın başlamasıyla beraber kaleme aldığı ve yukarılarda da değindiğimiz, Abdülhamid'e yazılan açık mektubu eleştiren Cemiyet-i İlmiyye'ye verilen “cevap”tı. Zayıf bir dille yazılmış olan kısa yazıda şu ifadeler kullanılmıştı:

Volkan gazetesi fi 1 Nisan sene 325 tarihli nüshasında ‘Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretleri’ne açık mektup’ unvanlı makalede ‘bugün meşrutiyetimizi ref etmek, Meclis-i Mebusân-ı Osmaniye’yi kapatmak, yedi kudret-i şahanenizde’ dediğimiz söz, cemiyet-i âliyenizden tenkid ediliyor. Lakin o mektubu yazarken maatteessüf ne halde bulunduğum düşünülüyor. Binaenaleyh o halimizin tasvirinin şimdi zamanı olduğundan

[olmadığından?] beyannamenize cevap vermeyeceğim” (Volkan, 19 Nisan 1909).

Vahdeti'nin bu kısa sözleri, tam da sonda söylediği sözler nedeniyle bir “cevap” niteliği taşımaz. Buna rağmen söylemek istediklerine dair bazı varsayımlarda bulunmak mümkündür. Vahdeti'nin burada açıklayamadığı “hal” muhtemelen, ilgili kısımda sözünü ettiğimiz korku ve Abdülhamid'in ortadaki tek otorite olarak kalmasından kaynaklanan yakınlaşma isteğidir. Vahdeti de, o günün şartları nedeniyle böyle demek zorunda hissettiğini, ancak hiçbir zaman böyle bir şeyi gerçekten istemediğini söylemeye çalışmaktadır.

Volkan gazetesi, yayın hayatına çok ani bir şekilde veda etti. 7 Nisan 1325/20 Nisan 1909 tarihli sayı, gazetenin son sayısı oldu. Gazetenin ilk sayfasında, müdde-i umumilikten (başsavcılıktan) ve Zaptiye Nezareti'nden Derviş Vahdeti'ye gönderilen ifade verme çağrıları vardı. Hemen sonrasında gelen yazısında Vahdeti kendini savunuyor, gazetede yazdıklarıyla sadece dinini ve milletini savunduğunu, ortalığı karıştırmak gibi bir amaç gütmeyeceğini anlatıyor, ayrıca tevkif edileceği ve öldürüleceği gerekçesiyle Zaptiye Nezareti'ne de gitmeyeceğini söylüyordu (Volkan, 20 Nisan 1909). Vahdeti, bir sonraki sırada gelen ve Cemiyet'in tüm şubeleriyle azalarına hitap eden yazısında, “son sözlerini” de açıklıyor ve onlardan cemiyeti güçlendirmelerini istiyordu.

Bu satırlar yayınlandığı sırada Mahmud Şevket Paşa, İstanbul'a girmek üzere olan Hareket Ordusu'nun başına geçmiş, isyancıları gözle görülür bir panik havası sarmış ve bazı isyancı askerler kaçmaya başlamıştı. İşte bu koşullarda *Volkan*'ın matbuat hayatı sona erdi. Son sayının çıkmasından beş gün sonra isyan tümüyle bastırılacak, bundan iki gün sonra da isyana ve Müslüman kanının dökülmesine engel olamadığı gerekçesiyle, 33 yıldır tahtta oturan Sultan II. Abdülhamid hal edilecekti.

Sonuç Yerine Bazı Değerlendirmeler

Giriş kısmında belirttiğimiz gibi, bu yazıda 31 Mart'a ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapılmamış ve yalnızca 31 Mart sürecinde ve öncesinde çıkan *Volkan*

gazetesi nüshaları incelenmiştir. Ancak bu sınırlı araştırma, bazı saptamalar yapabilmemize izin vermektedir.

Öncelikle, *Volkan* gazetesinin de, Derviş Vahdeti ve onun başında olduğu cemiyetin de, fiili iktidarı devirme anlamına gelecek bir isyanı planlayacak ve yönetecek nitelikleri haiz olduğu epey şüphelidir. Bundan ziyade, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin isyanın aktörlerinden ancak bir tanesi olduğunu söylemek çok daha makul gibi görünmektedir. Buna karşın, Vahdeti'nin isyan planlarından önceden haberdar olduğu kesindir. 3/16 Nisan tarihli gazete yazılarında gördüğümüz gibi, *Volkan* yazarlarının Cemiyet'in isyandaki rolü konusunda ortak bir fikre sahip olmaması ise oldukça ilginç bir ayrıntıdır.

İkinci bir saptama olarak gazetenin – en azından söylemleri itibariyle – “İslamcı/mürteci” karakterinin baskın karakter olmadığı ileri sürülebilir. Yazı ve söylemlerde dinsel referansların kullanıldığı açıkça görülmektedir, ancak sınırlı sayıdaki yazı hariç, bu referansların birinci derecede belirleyici olmadığı görülür. Bundan ziyade, İttihat ve Terakki'ye yöneltilen eleştirilerin, dini temaların da kullanılmasıyla güçlendirilmeye çalışıldığını söylemek daha doğru olur. Eğer “mürtecilik”ten kastedilen “karşı-devrimcilik” ise, 23 Temmuz İnkılabı'ndan övgüyle söz eden bir cemiyet ya da onun gazetesi için bu sıfatı kullanmak da çok isabetli olmayabilir.

Bu son söylediğimizle bağlantılı olarak belirtilmesi gereken son şey, gazetenin söylemsel düzeyde Kanun-ı Esasi'ye ve Meclis-i Mebusan'a bağlılık göstermesidir. Gazete, -Vahdeti'nin panik içinde yazdığı mektup sayılmazsa- Abdülhamid yanlısı da değildir ve Meşrutiyet rejiminin kesinlikle devamından yanadır, hatta bunu şeriatın bir gereği olarak görmektedir. Onlar için mesele, “Şeref Sokağı'ndaki beş adam” ve onların güdümündeki hükümettir. Bu yönleriyle *Volkan*'ın ve İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin, Ahrar'la da ortaklaşan pek çok yanı vardır. Hatta *Volkan*'ın Ahrar Fırkası'nın söylediklerini daha İslami bir temelde söylediği, bu anlamıyla, isyanda çok daha belirleyici olmuş olması muhtemel olan bu fırkaya hizmet etmiş ve onun ihtiyaç duyduğu kitle tabanının yaratılmasında önemli rol oynamış olduğu da iddia edilebilir.

Kaynakça

1) Basılı Eserler

Ahmad, F., (1999). *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Akşin, S., (1972). *31 Mart Olayı*, İstanbul: Sinan Yayınları.

Aysal, N., (2006). “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 15-53.

İrtem, S.K., (2003). *31 Mart İsyanı ve Hareket Ordusu*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.

2) Gazete Yazıları (Tarih Sırasıyla)

“Menkıbe-i Celîle-i Cenâb Peygamberi”, *Volkan*, 22 Mart 1325 / 4 Nisan 1909.

“İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ve Mevlid-i Nebevi-i Mustafa ve Resmi Küşad Davetnameleri”, *Volkan*, 23 Mart 1325 / 5 Nisan 1909.

“Pusudakiler Başlarını Kaldırmazınlar”, *Volkan*, 25 Mart 1325 / 7 Nisan 1909.

“Cinayet”, *Volkan*, 26 Mart 1325 / 8 Nisan 1909.

“Cinayet Leimâne, Tehdîdat Akurâne”, *Volkan*, 28 Mart 1325 / 10 Nisan 1909.

“Mersiye”, *Volkan*, 28 Mart 1325 / 10 Nisan 1909.

“Harbiye Nezâret-i Celîlesi’ne”, *Volkan*, 29 Mart 1325 / 11 Nisan 1909.

“Hükümetten Talep”, *Volkan*, 29 Mart 1325 / 11 Nisan 1909.

“Teskin-i Heyecân Emr-i Mahâl”, *Volkan*, 30 Mart 1325 / 12 Nisan 1909.

“Aynen”, *Volkan*, 31 Mart 1325 / 13 Nisan 1909.

“Halife-i İslam Abdülhamid Han Hazretlerine Açık Mektup”, *Volkan*, 1 Nisan 1325 / 14 Nisan 1909.

“Mahmud Muhtar Paşa Hazretleri’ne”, *Volkan*, 3 Nisan 1325 / 16 Nisan 1909.

“Türehhat”, *Volkan*, 3 Nisan 1325 / 16 Nisan 1909.

“Kahraman Askerlerimize”, *Volkan*, 4 Nisan 325 / 17 Nisan 1909.

“Öteberi”, *Volkan*, 4 Nisan 1325 / 17 Nisan 1909.

“Meclis-i Mebusan’ın İttihad ve Terakki Âzâlarına Selâmet-i Vatan Namına Ricamız”, *Volkan*, 5 Nisan 1325 / 18 Nisan 1909.

“Cemiyet-i İlmiye-i Muhteremeye”, *Volkan*, 6 Nisan 1325 / 19 Nisan 1909.

“Bidayet Mahkemesi Müdde-i Umumiliğinden ve Hükümetten Ricam”, *Volkan*, 7 Nisan 1325 / 20 Nisan 1909.